

Zygmunt Ważbiński

Architektura jezuicka w Toskanii

Ochrona Zabytków 49/3 (194), 344-345

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zbigniew Janowski w artykule *Uszkodzenia i projekt zabezpieczenia klasztoru OO. Franciszkanów-Reformatów w Wieliczce po katastrofie w kopalni soli z 12/13 kwietnia 1992 r.* W artykule *Bańki na choinkę i nie tylko...* Sebastian Calik opisuje dzieje tej ozdoby łącznie z produkcją. Należy podkreślić, że *Wiadomości Konserwatorskie* są wspierane przez Wytwórnię Ozdób Choinkowych i Galanterii Szklanej Ewy Calik w Krakowie.

Sprawozdania z prac przy zabytkach nieruchomości prowadzonych na terenie Krakowa i województwa krakowskiego w latach 1993–1994 pióra Olgi Dyby mieszczą się na stronach od 51–158; z prac przy zabytkach ruchomych w latach 1993–1994 pióra Aleksandry Kydryńskiej i Pawła Dettloffa mieszczą się na stronach od 159–236; prace na terenach zabytkowych parków i ogrodów omawia Maria Majka na stronach od 237 do 278; prace przy zabytkach archeologicznych przedstawił Andrzej Matoga.

Zamieszczony na końcu zeszytu wybór bibliografii z zakresu ochrony i konserwacji zabytków dla województwa krakowskiego za lata 1993 do 1995 (lipiec) obejmuje ponad 300 tytułów.

Czwarty zeszyt *Wiadomości* prezentuje w dziale Wybrane zagadnienia ochrony i konserwacji zabytków cztery pozycje: Mariana Korneckiego — *Drewniany kościół św. Bartłomieja w Mogile*; Ks. Józefa Nowobielskiego — *Prace konserwatorskie w katedrze na Wawelu w ostatnim dziesięcioleciu*; Pawła Pencakowskiego — *Znak Syna Człowieczego w tęczy*

Kolegiaty św. Anny w Krakowie oraz Jerzego Zmudzińskiego — *Datowanie i autorstwo późnobarokowego wystroju architektonicznego i rzeźbiarskiego fasady kościoła św. Floriana w Krakowie*. Dział Odkrycia — badania — realizacje zawiera pięć pozycji: dwie dotyczą domu Hippolitów autorstwa Marii Bicz-Suknarowskiej i Zbigniewa Nieduszyńskiego; Mariana Myszk — *średniowiecznych i nowożytnych pochówków w kościele św. Marka*, oraz dwa komunikaty — Haliny Rojkowskiej — *O wynikach badań architektonicznych kościoła św. Mikołaja* oraz Marcina Szymi — *Z badań nad południową kruchtą kościoła św. Katarzyny w Krakowie*.

W dziale Studia i materiały — ks. Andrzej Boksiński omawia konieczność uzupełnienia kart ewidencyjnych i *Katalogu zabytków sztuki w Polsce*, Piotr Dobosz — orzecznictwo administracyjne, konserwatorskie w II Rzeczypospolitej a Andrzej Siwek zajmuje się muzeum św. Brata Alberta w dawnej komorze celnej w Igołomi.

Kronika prac konserwatorskich zawiera wykaz prac, prowadzonych przy zabytkach nieruchomości w 1995 r. (Olga Dyba), zabytkach ruchomych w 1995 r. (Paweł Dettloff), parkach i ogrodach w 1995 r. (Maria Majka). Dział V obejmuje kalendarium wydarzeń 1995 roku. W dziale VI zamieszczono wybór bibliografii zagadnień ochrony i konserwacji zabytków woj. krakowskiego od sierpnia do grudnia 1995 roku.

Pamiętna reforma administracji państwowej z czerwca 1975 r. przyniosła ze sobą rozproszenie

części zbiorów dokumentacji, pieczętowanie chronionej przez pokolenia, zbieranej i opracowywanej w urzędzie wojewódzkiego konserwatora zabytków w Krakowie. Należałoby zamieścić w kolejnym zeszycie *Wiadomości Konserwatorskich* dokładne omówienie losów tych zbiorów, które przymusowo zostały oddane nowym, ościennym województwom utworzonym przez reformę. Byłaby to duża pomoc dla historyków sztuki, historyków konserwatorstwa polskiego, tym bardziej że zanoszą się na nowe podziały administracyjne kraju, zarówno województw jak i projektowane przywrócenie powiatów. Czy będzie to znów ze szkodą dla zasobów archiwalnych najbogatszego w zabytki województwa krakowskiego? Nie należy tego życzyć ani zabytkom ani znakomitej kadry pracowników krakowskiego urzędu konserwatorskiego. Nowa seria *Wiadomości Konserwatorskich* obejmująca cztery kolejne zeszyty wydane w bardzo krótkim czasie, uzmysłowiła państwowym służbom konserwatorskiej w całym kraju, że można i należy jak najczęściej publikować, zgodnie z maksymą *scripta manent*, zwłaszcza — co jest godne podkreślenia — jeśli współautorzy czynią to bezinteresownie.

Zadbano o szatę graficzną serii drukując zeszyty na dobrym papierze a ilustracje — na papierze kredowym. Pokazano wiele arcyciekawych zdjęć z prywatnych zbiorów, co nadaje publikacji autentycznych rumieńców życia. Wydawcy zawdzięczają je przede wszystkim rodzinom Konserwatorów Krakowskich.

Marian Paździor

przy zabytkach nieruchomości, prowadzonych w latach 1980–1992, natomiast w 1994, nr 3/4, s. 359–377 sprawozdanie

z prac konserwatorskich przy zabytkach ruchomych w latach 1980–1992.

Architektura jezuicka w Toskanii

Nakładem oficyny Alinea ukażała się książka Mario Bencivenniego poświęcona architekturze

1. M. Bencivenni, *L'Architettura della Compagnia di Gesù in Toscana*, 1996, s. 207, il., indeks.

jezuickiej w Toskanii¹. Obejmuje ona budowle wzniesione przez Jezuitów w ośmiu miastach toskań-

2. W aneksie znalazły się informacje o zespole jezuickim z pogranicza tokańsko-umbryjskiego: Città di Castello.

skich: we Florencji, Sienie, Montepulciano, Pistoii, Arezzo, Sansepolcro, Prato i Livorno². Sygnali-

zowana tutaj praca ogranicza się, jak informuje tytuł, do architektury jezuickiej prowincji tokańskiej. Nawiązuje zatem do układu topograficznego, tzn. do wzoru swego znakomitego poprzednika, Richarda Bösel, który w opublikowanej w 1985 r. książce opracował architekturę jezuicką dwóch prowincji włoskich: rzymskiej i neapolitańskiej³.

Przewaga studiów o charakterze inwentaryzatorskim (zwłaszcza na obszarach pozaeuropejskich)⁴ tłumaczy się zapewne nie tylko chęcią uzyskania pełniejszej bazy danych na temat substancji zabytkowej, która uległa (zwłaszcza w swej części „laickiej”: kolegia, seminaria itp.) znacznemu uszczupleniu ale także wolą nadrobienia zaległości, spowodowanych w znacznej mierze przez zdominowanych „volterianizmem” dziewiętnastowiecznych historyków sztuki. Postawa taka miała niewątpliwie istotne znaczenie na terenie Italii i to nie tylko w okresie *Risorgimento*, ale także zjednoczonego królestwa.

Na uwagę zasługuje także mniejsza grupa studiów, której autorzy starali się określić cechy specyficzne tej architektury: mam tu na myśli prace Rudolfa Wittkovera z 1971 r.⁵, oraz J. Vallery Radot z roku 1960⁶. Ich autorzy dowiedli, że architektura jezuicka, pomimo postulowanych wzorców „idealnych”, charakteryzowała się dużą swobodą w ich realizacji. Pogląd powyższy stał się bodźcem dla poszukiwań późniejszych badaczy, którzy w większości brali udział w pamiętnym sympozjum mediolańskim w 1990 roku⁷.

Czas na postawienie pytania o postawę badawczą, którą reprezentuje Mario Bencivenni.

Zajmuje się on przede wszystkim strukturą poszczególnych zespołów jezuickich a w szczególności wzajemnych relacji pomiędzy kościołem, kolegium i klasztorem. Słowem interesuje go raczej funkcja poszczególnych elementów założenia klasztorowego aniżeli kwestie stylistyczne. Najwięcej uwagi poświęcił strukturze kościoła: w większości wypadków (począwszy od florenckiego kościoła jezuickiego San Giovannino) nawiązywały one do kościoła rzymskiej metropolii — Il Gesù (Siena, Pistoja, Arezzo). Do wyjątków należy kościół jezuicki w Montepulciano, zbudowany na planie centralnym⁸.

Wnioski, jakie wysuwają się z analizy Bencivenniego są następujące: mamy do czynienia ze względnie niewielkimi wariacjami strukturalnymi, zważywszy że analizowane budowle powstały na długiej przestrzeni czasu — od połowy XVI do połowy XVIII wieku. Trudno znaleźć lepszy przykład tak dużej jednolitości typologicznej (i stylistycznej) w nowożytnej architekturze klasztornej. Uwaga powyższa dotyczy zwłaszcza budowli wznoszonych przez architektów rekrutujących się spośród Towarzystwa Jezusowego (Andrea Pozzo, Ciriaco Pichi), choć nie tylko (Bartolomeo Ammannati — twórca florenckiego San Giovannino).

Autor zwrócił uwagę na to, że przeorzy jezuicki odwoływali się także często do usług architektów spoza swego środowiska (np. twórcą kolegium w Livorno był

architekt nadworny Medyceuszów — G. M. del Fantasia).

Oczywiście nie zawsze budowle wznoszone w miastach tokańskich realizowane były zgodnie z zatwierdzonymi w Rzymie projektami, zwłaszcza jeśli proces ten przeciągał się w czasie. Dlatego też Autor skupił swą uwagę na stanie z późnego okresu istnienia Towarzystwa Jezusowego⁹.

Jezuici tokańscy byli faworytami Medyceuszów (sprowadził ich do Florencji Cosimo I w 1551 r.). Stworzyli, zgodnie z oczekiwaniami twórcy Monarchii, znakomity system szkolnictwa. Ich dewizą była architektura utilitarna, funkcjonalna, przynajmniej zewnętrznie. Bogatsze były wnętrza, zwłaszcza kościołów.

W 1772 r. w momencie kasacji zakonu „rzucili się” na nagromadzone przez przeszło dwa wieki skarby (obrazy, rzeźby, złotnictwo, grafika a zwłaszcza biblioteki) prywatni kolekcjonerzy. Były to w zasadzie instrumenty niezbędne dla działalności dydaktycznej jezuitów. Ale tej części dziedzictwa pojezuickiego, dziedzictwa, które było jedną z przyczyn rozwiązania zakonu, zamierza Autor poświęcić osobny tom¹⁰. Książka Bencivenniego jest cennym uzupełnieniem wiedzy o architekturze jezuickiej z ważnego, choć nie najważniejszego, obszaru Włoch. Utwierdza nas w przekonaniu, że Zakon nie szukał oryginalności. Importerami wielkiej architektury barokowej do Toskanii byli raczej oratorianie (kościół San Firenze we Florencji) względnie serwici (kaplica Colloredo w kościele SS. Annunziata).

Zygmunt Waźbiński

3. R. Bösel, *Jesuitenarchitektur in Italien (1540–1773)*, t. I, *Die Baudenkmäler der römischen und neapitanischen Ordenprovinz*, Wiedeń 1985.

4. Zwłaszcza na obszarach pozaeuropejskich, por. M. Gennari, *Architettura della Compagnia di Gesù in Brasile (sec. XVII–XVIII)*, „Quaderni di Stenone”, 3, 1993.

5. R. Wittkower, *Baroque Art and the Jesuit*

Contribution. A Symposium, ed. R. F. Jaffé, New York 1991.

6. J. Vallery Radot, *Le recueil de plans d'edifices de la Compagnie de Jesus conservé a la Bibliothèque Nationale de Paris*, Rzym 1960.

7. *L'architettura della Compagnia di Gesù in Italia XVI–XVIII secolo*, Milano, 24–27 X 1990, Milano 1992.

8. Kościół Il Gesù w Montepulciano zrealizowany wg proj. Andrea Pozzo (ok. 1700).

9. Tzn. na stanie poprzedzającym bezpośrednio kasację zakonu jezuitów (1772).

10. M. Bencivenni zamierza opublikować inwentarze dóbr sporządzone w momencie kasacji zakonu, bezcenny materiał źródłowy dla dziejów sztuki tokańskiej, a w szczególności dziejów kolekcjonerstwa.